

ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

УДК 373.2.015.31:7:75

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ТЯЖІННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО СПРИЙМАННЯ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА 20-ГО СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ РОБІТ АНРІ МАТІССА ТА ПАБЛО ПІКАССО)

Тетяна Житнік

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

Актуальність дослідження зумовлена стрімкими змінами і трансформаціями в усіх сферах життєдіяльності підростаючої особистості, зокрема в освіті. Нагальною проблемою сьогодення є потреба у програмно-методичному забезпеченні художньо-естетичного розвитку старших дошкільників засобами візуального мистецтва, враховуючи технологізацію в освіті та неконтрольовані стрімкі зміни, попит та пропозиції у досліджуваному полі. Метою дослідження є визначення психологічних складових, що пояснюють тяжіння дітей дошкільного віку до сприйняття творів мистецтва ХХ століття, як «зрозумілого» для дітей дошкільного віку, формулювання спільних характеристик художніх образів зазначених груп реципієнтів шляхом контент-аналізу робіт митців-авангардистів та малюнків дітей старшого дошкільного віку. Методологією дослідження є праці українського мистецтвознавця, педагога Ф. Шміта, який досліджував мистецтво та його виховний вплив на особистість дитини, зосереджував увагу на стадіальності зображення дитячого малюнка та визнавав певні паралелі між розвитком мистецтва (стилі й напрямки) та стадіальністю зображення дитячого малюнка; роботи Г. Кершенштейнера – представника біогенетичної теорії, в якій зазначається, що зміни на кожному етапі розвитку дитини синхронно відбиваються і в процесі становлення її можливостей під час образотворчої діяльності. Відповідно, мистецьке, естетичне середовище, свідомо підібраний візуальний демонстраційний ряд творів мистецтва дає різноманітні ефекти впливу на художньо-естетичний розвиток дитини. Зазначені ефекти впливу мають завжди соціальний контекст та вирішальне значення для розвитку дитини. Важливо наголосити на тому, що в художніх образах митців ХХ століття чітко прослідковується неповторна індивідуальність, чуттєвість та естетична свобода/воля, що, в свою чергу є спільною і природною для дітей старшого дошкільного віку. У дослідженні прагнемо визначити важливість демонстрування творів мистецтва ХХ століття у процесі художньо-естетичного розвитку особистості, як «максимально зрозумілих дітям».

Ключові слова:

естетичне виховання; старший дошкільник; художній образ; виражальні засоби; мистецтво 20-го століття.

Resume:

Zhytnik Tetiana. The psychological aspect of preschool children's attraction to the perception of works of art of the 20th century (using the works of Henri Matisse and Pablo Picasso).

The relevance of the research is caused by rapid changes and transformations in the spheres of life of a growing individual, particularly in education. The urgent problem of today is the need for programmatic and methodical provision of artistic and aesthetic development of senior preschoolers by means of visual art, taking into account the technology in education and uncontrolled, rapid changes, demand and supply in this field. The purpose of the study is to determine the psychological components that explain the attraction of preschool children to the perception of works of art of the 20th century as «understandable for children», to determine the common characteristics of the artistic images of the specified groups of recipients by means of a content analysis of the works of avant-garde artists and the drawings of senior children preschool age. The methodology of the research is the works of the Ukrainian art critic, art theorist, teacher F. Shmit, who studied art and its educational influence on the child's personality, focused attention on the staginess of children's drawings and recognized certain parallels between the development of art (styles and directions) and the staginess of children's drawings; works of H. Kershensteiner, a representative of the biogenetic theory, in which it is noted that changes at each stage of a child's development occur synchronously and in the process of developing his capabilities during artistic activity. Summary: an artistic, aesthetic environment, a deliberately selected visual demonstration series of works of art gives various effects of influence on the artistic and aesthetic development of a child. The specified effects of influence always have a social context and are of decisive importance for the child's development. It is important to note that in the artistic images of the artists of the 20th century, unique individuality, sensuality and aesthetic freedom/will are clearly visible, which, in turn, is common and natural for children of senior preschool age.

Key words:

aesthetic education; senior preschooler; artistic image; means of expression; art of the 20th century.

Постановка проблеми. Удосконалення методики естетичного виховання є одним із найважливіших завдань сучасної освіти. У процесі теоретико-методологічного дослідження художньо-естетичного розвитку дитини засобами образотворчого мистецтва визначено необхідність детальніше розглянути особливості художнього образу, створеного дітьми старшого дошкільного віку та художніх образів, створених митцями ХХ століття, охарактеризувати їх. У дослідженні розкрито важливість демонстрування творів

мистецтва ХХ століття під час процесу художньо-естетичного розвитку особистості, як «максимально зрозумілих дітям». Завдяки контент-аналізу творів художників-модерністів та малюнків дітей старшого дошкільного віку визначено основні спільні ознаки художніх образів, виражальних засобів і, головне, психологічний аспект тяжіння зазначених груп реципієнтів до створення емоційно-чуттєвого художнього образу, що не відповідає вимогам академічних стандартів та законів композиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до біогенетичної теорії Георга Кершенштейнера, дитина проходить послідовні, взаємопов'язані стадії психофізіологічного розвитку. Зміни, що відбуваються на кожному етапі цього розвитку, здійснюються одночасно у процесі формування здібностей дитини під час занять образотворчою діяльністю. Втручання та вплив на цей природний процес творчого розвитку дитини може зруйнувати її мистецьку свободу і такий процес розвитку в цілому. «Дитяча художня діяльність у своєму розвитку повторює шлях розвитку людської культури, з тією лише різницею, що розвиток людської культури пов'язаний з певними історичними та соціально-економічними умовами, а дитячий живопис не пов'язаний з ними» (Кершенштейнер, 1914).

Цю теорію підтверджує дослідження Федора Шміта, який проводить паралель між різними епохами і стилями в мистецтві та порівнює різні етапи зображення дитячого живопису. На його думку, між розвитком дитячого живопису і розвитком світового мистецтва існує взаємозв'язок, який виявляється в певних спільних рисах і характеристиках (Шміт, 1921). Вчений стверджує, що особливістю дитячого живопису є психофізіологічні особливості дитини. Зокрема, коли дитина зображує іншу людину, вона спирається на психологію дієвого мислення і примітивно й індивідуально відтворює те, що їй відомо про об'єкт зображення. Незважаючи на точну оптико-зорову копію, дитину не цікавить схожість з оригіналом. Для неї цікавим є процес творчої діяльності та емоційна складова цього процесу. Сприятий і збережений образ предмета чуттєво і оригінально відтворюється при створенні художнього образу (Шміт, 1919).

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення психологічних складових, що пояснюють тяжіння дітей дошкільного віку до сприйняття творів мистецтва саме ХХ століття, як «зрозумілого для дітей», визначення спільних характеристик художніх образів зазначених груп реципієнтів шляхом контент-аналізу робіт митців-авангардистів та малюнків дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Художньою течією ХХ ст., що почала відходити від принципів реального зображення, був фовізм (з фр. les Fauves – «дикі»). Це авангардистська течія в живописі, характерними ознаками якої є інтенсивне звучання кольорів, зіставлення контрастних хроматичних площин (Масол, 2017). Представники цього напрямку у мистецтві пропагували суб'єктивне бачення світу під час творчого самовираження. Головним засобом вираження вони визнавали колір. Ідея –

створення художнього образу у примітивних формах зображення, нестандартних композиційних рішеннях, яскраве самовираження, відсутність законів лінійної перспективи (Ковпаненко, 1998, с. 329).

Роботи А. Матісса, яскравого представника цього стилю у мистецтві, тому підтвердження («Румунська блуза», 1940 р., «Натюрморт», 1943 р., «Яблука на столі на зеленому тлі», 1916 р. (рис. 1, 2, 5, 6). Анрі Матісс вживав чисті, звучні кольори, сильні та розгонисті мазки. Художник говорив про те, що важливо сприймати експресивний бік кольору інтуїтивно, створювати образи ірраціональною мовою, зосередивши свою увагу та внутрішню чуттєву потребу самовираження. Зображуючи, наприклад, пейзаж, необхідно пригадати кольори осені, її відтінки, що надихають на естетичне відчуття тієї чи іншої пори року. Обирати колір необхідно не раціонально, а за відчуттям та досвідом.



Рис. 1. Румунська блуза, 1940 р.



Рис. 2. Румунська блуза, 1940 р.

Композиційне рішення, що використав митець, дуже просте, дитяче. Таке рішення розміщення персонажу, яскравість кольорів, контрастність, використання кольору для підсилення сприйняття образу та дитяча схематизація роблять малюнок неповторним, цікавим і зрозумілим спостерігачеві.

Сприймаючи дитячі роботи (Ганна К. «Українка», «Курочка Ряба» (рис. 3, 4) спостерігаємо практично однакові характерні ознаки що і у художника (представника авангардистської течії у мистецтві): прямі яскраві кольори, що розташовані на композиції плямою (який колір бачу такий і зображую), використання декоративних елементів, прості форми та неповторність, емоційність образу на композиції.



Рис. 3. Українка



Рис. 4. Курочка Ряба (казка)

Характерними ознаками для художніх образів, створених дитиною, є використання елементів геометричного й рослинного орнаменту (прямі та хвилясті лінії, крапки, ромби, трикутники, гілочки та квіточки). Розглядаючи композиції, ми бачимо що максимально часто використовується червоний, жовтий, синій чи білий кольори. Внаслідок цього композиція сприймається надзвичайно насиченою інтенсифікацією палітри. Узагальненість форми та різкий, «невірний», з точки зору композиції,

несподіваний ракурс або «нашарування» одних просторових зон на інші ще більше акцентує увагу на характерній яскравості фарб і доповнює експресію форми.

Роботи А. Матісса з натури також чудово передають відсутність лінійної перспективи, експресію (див. рис. 1, 2, 5, 6.). Картини насичені примітивними формами, що передають суб'єктивне враження сприйнятого. У роботах Анрі Матісса переважають яскраві насичені кольори, підкреслюючи різнобарвність світу. Його картинам притаманні декоративна виразність, синтез природних фарб і орнаментальних узорів.

Зауважимо, що відсутність лінійної перспективи, використання примітивних форм, одноплановість композиції або її вид згори – це ознаки, характерні живопису дитини старшого дошкільного віку. Яскраві чисті кольори (червоний, жовтий, синій) ще краще підкреслюють присутність природності та наївності на дитячих малюнках дітей старшого дошкільного віку. Загалом, при сприйнятті цих творів бачимо зведення форми до простих абрисів, в художніх образах чітко прослідковується природна, що характерна для дошкільного віку, «відмова» від світлотіні та лінійної перспективи, що підкреслює емоційну виразність дитячих творів.



Рис. 5. Натюрморт, 1943 р.

Такий спосіб відтворення натюрморту – наївний, прямий, простий, присутній у дитячому художньому образі Каті Ч. («Натюрморт» див. рис. 7) та Ярослава Р. («Натюрморт» див. рис. 8).



Рис. 6. Яблука на столі на зеленому тлі, 1916 р.



Рис. 7. Натюрморт



Рис. 8. Натюрморт

Отже, як і діти дошкільного віку, багато художників-фовістів писали картини густо нашаровуючи фарби на полотно, накладаючи їх таким чином, що створювалась своєрідна фактура. Особливої уваги заслуговує аналіз «улюблених кольорів та їх поєднання»: зелених і червоних, жовтих і фіолетових, червоних і синіх кольорів. Серед улюблених поєднань кольорів та відтінків – драматично-червоні, фіолетові, фіолетово-сині, темно-зелені, пурпурно-коричневі (такі кольори часто замінюють чорні тони). На роботах видно використання напружених, ніби недоречних контрастів. Це створюється завдяки посиленню колірної насиченості тіней і рефлексів (червоний предмет і на ньому яскраво-сині чи смарагдові тіні). І те, що активно кидається в очі під час сприймання робіт – активне використання кольорового контуру, що відокремлює одну форму від іншої, підкреслює їхню схематизацію і узагальнення, підсилює силуетність образу, ще більш виразнює деформовані елементи зображення, підсилює експресію, глибинність та індивідуальність створеного образу.

Зупинимося та проаналізуємо ще одну авангардну течію, що з'явилася у ХХ столітті у мистецтві – кубізм. «Що це за кубики?» – саме така фраза вперше пролунала у 1908 році на виставці Ж. Брака від Анрі Матісса. Світ, що створювали кубісти у своїх картинах, був гранованим і незграбним, художні образи спрощені до звичайних геометричних фігур. Головний принцип кубістів (П. Пікассо, К. Малевич, П. Сезанн) полягав у тому, що художник не повинен слідувати існуючій реальності, він самостійно творить нову реальність, що підпорядковується законам краси: розчленовує реальні предмети на частини і складає ці частини по-іншому (Ковпаненко, 1998, с. 326 – 327; 332).

Головним виразним засобом для кубістів були лінії та площини – часто трикутні. Коло зображуваних предметів було дуже вузьке: портрети, будівлі, натюрморти. Кубісти воліли до блідих коричневих та сірих тонів, до яких додавалися де-не-де зелені і тьмяно-блакитні. Яскравим прикладом є роботи Пабло Пікассо «Портрет жінки», «Портрет жінок», 1935 р., (див. рис. 9, 10.).

Якщо напружити фантазію, то у зламах ліній і площин, що перетинаються, можна розгледіти столи, вази, музичні інструменти, найчастіше – скрипки і гітари, а також інші предмети чіткої геометричної форми. У пошуках нових образотворчих засобів кубісти наклеювали на свої картини шматки газет, шпалер, тканин тощо. Такі твори отримали назву «колаж».



Рис. 9. Портрет жінки, 1935 р.

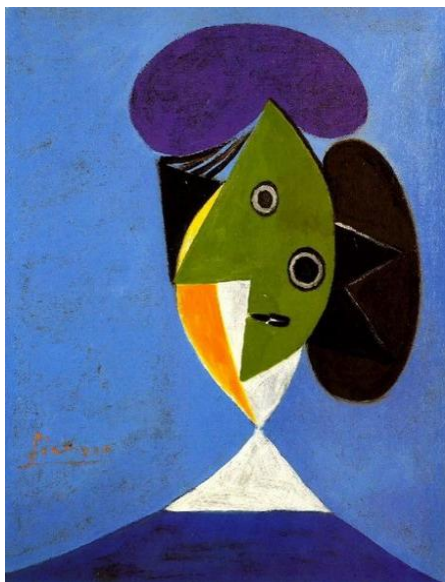


Рис. 10. Портрет жінок, 1935 р.



Рис. 11. Портрет родини

Дитячий живопис також виділяється своєю схематичністю, схильністю до відтворення образів за допомогою простих геометричних фігур, знайомих дитині – крапок, ліній, овалів, квадратів, трикутників. Такий індивідуальний стиль трансформації образу бачимо на малюнках Вані Д. «Портрет родини», «Портрет мами» (див. рис. 11, 12).



Рис. 12. Портрет мами

Аналізуючи та порівнюючи художні образи, і, що не менш важливо, елементи, використані під час створення цих художніх образів (роботи Пабло Пікассо та дітей старшого дошкільного віку), ми бачимо схожість та суттєві закономірності. Важливо позначити елементи, що в обох випадках використовують художники: геометричні фігури та/або їх складові. Розглядаючи композиції більш детально, наголошуємо, що абсолютно весь художній образ та його деталі створено за допомогою форм – кола, овалу, трикутника, квадрата, прямокутника, крапки і лінії. Це констатуємо у зображенні голови, тулуба, шиї, вух та носа, рота та щік, очей та брів. Крім того, якщо звернемо увагу на волосся, воно також виконано (в одному випадку овал-полуовал, в іншому – овал) за допомогою геометричних форм. Елементи декору (на одязі художніх образів в обох випадках) виконані за допомогою геометричних фігур – крапок (великих, маленьких), ліній (прямих та хвилястих). Це підтверджує вислів науковців: «Малюнки дітей п'яти-семи років зазвичай містять символи або схеми, засновані на їх візуальному досвіді. Більшість шестирічних дітей можуть переносити тривимірні середовища на

двовимірний папір. Вони також можуть представляти складні ідеї на своїх малюнках і ділитися точною інформацією з іншими. Тим не менш, варіації малюнків широкі» (Brooks, 2005; Granö, 2022).

Дитині дошкільного віку природньо використовувати геометричні фігури та форми при зображенні будь-яких об'єктів, навіть тоді, коли дорослій людині буде це незрозуміло та парадоксально. Наприклад, дитина дошкільного віку кінцівки людини намалювала у формі трикутника, а вікна у будинку відтворила за допомоги кола. Дитина, наприклад, відтворюючи образ мами, використовує елементарні геометричні фігури, що символізують голову (велике коло), очі (велике та маленьке коло), тулуб (трикутник), волосся та рот (овали). Таке спрощення образу не заважає сприйняттю того, що це людина. Малюнок емоційний, індивідуальний і виразний.

Загалом, в обох випадках, загальний образ відрізняється елементарністю та простотою зображення. Також в обох випадках абсолютно відсутні закони перспективи й академічність виконання, ніби творець створених образів не замислювався над цими законами живопису. Під час формування образів художник ніби акцентує увагу на тому, щоб максимально втілити свої внутрішні емоційні враження у роботі. Аналізуючи праці художників-кубістів та малюнки дітей дошкільного віку, впевнено можемо говорити про їх «тяжіння» до схематичного малюнка, геометричного відтворення дійсності. Головна ідея – емоційна індивідуальність відтворення художнього образу, відсутність прагнення досягти академічної схожості з об'єктом зображення на користь отримання задоволення від процесу створення та укладання у цей процес власного емоційного ставлення до створюваного образу, спрощення предметів до геометричних форм (коло, куб, циліндр).

Висновки. Аналіз робіт митців-авангардистів та робіт дітей старшого дошкільного віку (загальне враження від сприйнятого, перші спільні ознаки, виражальні засоби, закономірності композиції) дають змогу стверджувати те, що існують певні зовнішні візуальні синонімічні ознаки у сприйнятті художніх творів обох груп реципієнтів. Також, під час детального аналізу вищезазначених груп реципієнтів, спостерігаються схожі тенденції у виборі виражальних засобів у створенні художнього образу. Основними спільними характеристиками є: домінуючі та/або кричущо-контрастні кольори, декоративні переплетення та/або геометричні форми, повна відсутність

академізму й орієнтуру на закони композиції, порушення просторових уявлень та сміливість під час вибору кольору, одночасне використання кількох виражальних засобів та поєднання їх (композиційний центр, симетрія, асиметрія, ритм, рівновага, статика, динаміка, домінанта, акцент).

Вважаємо, що крім спільних яскраво виражених ознак в образах, існує одна істотна різниця – це свідоме та несвідоме планування створення художнього образу, мотив вигадування, формування та очікування кінцевого результату. Діти старшого дошкільного віку створюють художній образ несвідомо, орієнтуючись тільки на мотив уяви творчої діяльності та отримання задоволення під час самої художньої діяльності. Кінцевий результат не завжди відповідає ідеї початкового варіанту художнього образу, який виникає в уяві дитини. Виразальні засоби є інструментом, що обираються дитиною інтуїтивно, ніби у грі. Митці, створюючи художній образ, роблять це свідомо. Мотивом є створення художнього образу, досягнення відповідності тій ідеї, що виникла на початку планування кінцевого результату. Використання виражальних засобів також є свідомим процесом вибору інструменту для досягнення кінцевого результату – створення художнього образу.

Резюме. Залежно від того, які завдання ставить педагог, відбувається просвітницько-виховний вплив на особистість дитини. Керує цим процесом-феноменом педагог. Саме в цей момент педагогу важливо визначитися з основною метою і поставити собі питання – чого я хочу досягти своїми діями. Об'єм та зміст отриманої інформації та використання її під час діяльності (зокрема художньої), залежить від основних психофізіологічних характеристик дитини старшого дошкільного віку та індивідуального досвіду кожної дитини окремо. Але, не залежно від індивідуалізації зазначеного процесу, під час просвітницько-виховного впливу відбуваються глибинні, якісні, часто ті, що не відразу проявляються, зміни у розвитку естетичної свідомості дитини. Контент-аналіз творів художників-модерністів і малюнків дітей старшого дошкільного віку дозволяє визначити основні спільні ознаки художніх образів, виражальних засобів і, головне, психологічний аспект тяжіння зазначених груп реципієнтів до створення емоційно-чуттєвого художнього образу, що не відповідає вимогам академічних стандартів та законів композиції. Таким чином, наголошуємо на важливості демонстрування творів мистецтва ХХ століття у процесі художньо-естетичного розвитку особистості як «максимально зрозумілих дітям».

Список використаних джерел

- Brooks, M. (2005). Drawing as a unique mental development tool for young children: Interpersonal and intrapersonal dialogues. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 6 (1), pp. 80–91.
- Granö, P., & Turunen, S. (2022). «It Is You in My Picture!» A Holistic Approach to Six-Year-Old Children's Art Experiences. *International Journal of Art & Design Education*, 41 (1), pp. 142 – 157.
- Кершенштейнер, Г. (1914). Развитие художественного творчества ребенка. Москва: изд-во И. Д. Сытина. 29 с.
- Ковпаненко, Н. (1998). До історії вивчення пам'яток монументального мистецтва. *Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження та збереження*. Київ: Інститут історії України НАН України. С. 326 – 327; 328; 329; 330 – 331; 332.
- Масол, Л. М. (2017). Мистецтво: *Онлайн-підручник для 9-го класу*. Київ: Освіта. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/masol-art-9-class-2017/7.php>
- Шміт, Ф. (1921). Психологія малювання. Київ. 113 с.
- Шміт, Ф. (1919). Искусство – его психология, его стилистика, его эволюция. Харків. 328 с.

Відомості про автора:

Житнік Тетяна Сергіївна
 Zhytnik_Tetyna@mspu.edu.ua
 Мелітопольський державний педагогічний
 університет імені Богдана Хмельницького
 Наукове Містечко, вулиця, 59, Запоріжжя,
 Запорізька обл., 69000, Україна

doi: 10.33842/22195203-2023-29-52-58

*Матеріал надійшов до редакції 06. 10. 2022 р.
 Прийнято до друку 06. 11. 2022 р.*

References

- Brooks M. (2005) Drawing as a unique mental development tool for young children: Interpersonal and intrapersonal dialogues. *Contemporary Issues in Early Childhood*. 6 (1). pp. 80– 91. [in English].
- Granö P., Turunen S. (2022) «It Is You in My Picture!» A Holistic Approach to Six-Year-Old Children's Art Experiences. *International Journal of Art & Design Education*. 41 (1), P. 142 – 157. [in English].
- Kershenshteiner H. (1914) The development of the artistic creativity of the child. Moscow [in Russian].
- Kovpanenko N. (1998) To the history of the study of monuments of monumental art. *Historical and cultural heritage of Ukraine: problems of research and preservation*. P. 326 – 327; 328; 329; 330 – 331; 332. [in Ukrainian].
- Shmyt F. (1921) Psychology painting. Kyiv. [in Ukrainian].
- Shmyt F (1919) Art is its psychology, its style, its evolution. Kharkiv. [in Ukrainian].

Information about the author:

Zhytnik Tetiana Serhiivna
 Zhytnik_Tetyna@mspu.edu.ua
 Bohdan Khmelnytsky Melitopol State
 Pedagogical University
 Scientific Town, Street 59, Zaporizhzhia,
 Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

doi: 10.33842/22195203-2023-29-52-58

*Received at the editorial office 06 .10. 2022.
 Accepted for publishing 06. 11. 2022.*